

תנועת תשובה - הודאה בכשלון?

בגליון ז' של 'צהר' העלה מר אבי רט שאלה פרובוקטיבית לחללו של הביטאון: מדוע מפגרת הציונות הדתית אחרי החברה החרדית? מדוע אין לה לא תנועה לחזרה בתשובה, ואף לא ארגוני חסד הראויים לשמש? בגליון ח' לא מצאנו התייחסות ישירה לשאלה, למעט מאמר (מאת ישראל זעירא) הסוקר פעילויות של החזרה בתשובה של גופים שונים בתל אביב; ביניהם אף של אלה המשתייכים לציונות הדתית. מהשתיקה הסיק עורך הביטאון על "כן רבתי" לעצם הצורך בתנועה ציונית לחזרה בתשובה. מסקנה זאת רק מחריפה את שאלתנו- תמיהתו של מר רט, וכי מדוע לא השכילה הציונות הדתית להעמיד תנועה לחזרה בתשובה עד היום הזה? במאמרו העלה מר רט השערות שונות, שעיקרן הפשרנות וחוסר האמונה בצדקת הדרך של חובשי הכיפות הסרוגות.

חריצת משפט על ה'דבקות בדרך' של צבור זה או אחר מחייבת ניתוח מעמיק, אך נראה לי, כי אין בו צורך. הסיבות לאי קיומה של תנועה המונית להחזרה בתשובה בקרב הציונות הדתית הן יותר עמוקות - הן תוצאה של עצם דרכה של הציונות הדתית. לכן, עם כל הברכה העצומה שיש בכל יהודי שניצל משמד ומצטרף לקיום מצוות בעם ישראל, הרי בעצם הרצון להקמתה של תנועת תשובה יש, אולי שלא במודע, גם הודאה בכישלון של אותה דרך, ואסביר את הדברים.

א. הציונות הדתית ודרכה

לפחות בחמישים השנה האחרונות, אם לא מאז הקמתה, חלוקות היו הדעות בציונות

הדתית על מטרותיה ועל דרכי פעולתה¹. היו שסברו, כי מטרתה של הציונות הדתית המאורגנת היא להיאבק על זכויותיהם ורווחתם של חבריה, ככל התאגדות סקטוריאלית. היו כאלה שהעלו על נס את שלוב 'התורה' עם 'העבודה' בניסיון אפולוגטי להיות דתיים כשרים גם בעיני התנועה הציונית הסוציאליסטית. לעומתם, היו שראו ערך דתי בקיומה של תנועת תחייה דתית-לאומית המשלבת 'תורה' ו'עבודה', כאשר ייעודה הוא מאבק על פני החברה ואופי הממשל בישראל עד להקמתה של מלכות ישראל כפי שהיא ראויה להיות - "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל"².

הרצון להשפעה על 'רשות הרבים' בא לידי ביטוי במספר דרכים: בחקיקה דתית ובמאבקים ציבוריים (שבת, מיסיון, 'מי הוא יהודי', כשרות...), להם היו שותפות גם המפלגות החרדיות, בנסיונות ל'הסברה דתית' שכנראה לא הניבו פרי רב, ובחינוך להתערות בחברה הכללית לשם בנייתה המשותפת ועיצובה הנאות מתוך שותפות זאת.

כאן נפרדו דרכיה של הציונות הדתית מזו של הציבור החרדי. בעוד הציבור הציוני-דתי מבקש להתערות בחברה הכללית, הרי הציבור החרדי בנה לעצמו חברה סגורה, השואפת לאוטונומיה מרבית. מתוך כך, כאשר היה צורך בסיוע לחלשים, שם הציבור הציוני דתי את יתרונו על המנגנונים הממשלתיים והציבוריים (ואף התערה בהם - רופאים, אחיות, עובדים סוציאליים ודומיהם), בעוד שהציבור החרדי פיתח לו עם השנים מערכות אלטרנטיביות של 'גמילות חסד' (בהן היה גם משום 'פיצוי' מה על אי תרומתו לחברה בשרות צבאי או לאומי. לכן אל לנו לחוש נחיתות בנושא זה. אין לך שרות למען הכלל, "צרכי רבים", גדול משרות בצבא). כך גם בנושא ההשפעה על החברה. בעוד שהציבור הציוני-דתי ראה בהתערות בחברה את אחת הדרכים להשפעה עליה, הרי בציבור החרדי קמו אנשים והקימו מוסדות שמטרתם להציל אנשים פרטיים-בודדים על ידי החזרתם בתשובה.

ב. תשובת הכלל ותשובת הפרט

נראה לי, כי בהבדל זה טמונה התשובה לשאלתו-תמיהתו של מר אבי רט. במודע או שלא במודע נמנעה הציונות הדתית מפעילות יזומה של חזרה בתשובה, משום החשש שמא יפריע הדבר להתערות בחברה. הימנעות זאת לא נבעה רק מחשש לפגיעה ב'פרנסה' של זה או אחר, אלא מחשש לפגיעה בעצם היכולת להשפיע. ייתכן, ובעשור האחרון אף חבר לכך הרצון שלא לפתוח חזית חיכוך נוספת עם השמאל החילוני על זאת הפוליטית-בטחונית:

1. ועידות 'המזרחי' ו'הפועל המזרחי', ולימים המפד"ל, היו במה לויכוחים על נושאים אלו. העלעול בסיכומי הוועידות מאלף ומלמד על שורשי התופעות בציונות הדתית בימינו.
2. ראה למשל בחלק ב' וג' בספר 'הרבנות והמדינה' למו"ח הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל.

המאבק על יש"ע. במקומות מסוימים בהם הפעילות היא למען הכלל (בצבא, ברפואה וכדומה), עצם השותפות במעשה המצוה גררה בהכרח הערכה חיובית והרגשת שוויון לשותף, וממילא חסמה פעילות להחזרה פעילה בתשובה, שביסודה מונחת הכרה בעליונותו של המחזיר על המוחזר. התפתחה גם משנה שלמה של סנגוריה על הדור למרות תחלואיו, שאולי שלא במתכוון עודדה עצימת עין לתחלואים אלו³. אין אפוא לראות את הסיבה לאי קיומה של תנועת תשובה ומוסדות חסד כפועל יוצא של פשרנות ואי אמונה בדרך, אלא תוצאה של עצם הדרך⁴.

ג. הדרך במבחן המציאות

מכאן אני גם מסיק, כי הקריאה הנוכחית להקמתה של תנועת תשובה, מצביעה כנראה על בעיה עמוקה יותר מאשר פשרנות: על תחושה עמוקה של תסכול מכך שלא ניכרת כל השפעה של הציונות הדתית על החברה הכללית; תחושה של כישלון בדרך. ואכן המציאות היא עגומה. נבחן את דרכי המאבק ה'קלסיות' של הצבור הציוני דתי והישגיהם בעשור שניים האחרונים:

1. חקיקה דתית - איננה קיימת. היא לא Politically Correct. יתרה מזאת, הכרסום המתמיד בחוקים הקיימים, יחד עם החשש של קריסה מוחלטת שלהם, מניעים רבים וטובים להצעתן של 'אמנות חברתיות' שונות, שבבסיסן ויתורים מפליגים למען הצלה של שארית פליטה (כאילו לניירות ולהסכמים, ואפילו לחוקים, יש משמעות בחברה הכוחנית שהתפתחה בארץ). כל זאת, כאשר בכנסת - מספר שיא חסר תקדים של חובשי כיפות, ולא מעט מהן סרוגות.

2. מאבקים ציבוריים - את אלה מנהל הציבור הדתי-לאומי בעשורים האחרונים, ובהצלחה מסוימת, רק למען שלמות הארץ (הציבור החרדי יצא פעם אחת מגדרו בהפגנה נגד בית המשפט העליון). פה ושם יש קרב מאסף בנושאים כמו: גיור, גיוס בנות ליחידות לוחמות או ערוץ פורנוגרפיה. אך התחושה הכללית בכל הנושאים, למעט שלמות הארץ, היא של מגננה כושלת ונסיגה מתמדת. פני החברה הולכים ומתדרדרים, הולכים ומתבהמים, הולכים ומתרחקים מאלו שאליהם שאפה הציונות הדתית.

3. הערת המערכת: בענין זה, ראה בהרחבה במאמרו של אריה שטרן, בגיליון זה.

4. 'פשרנות' יש בכל המחנות, ולכן אין לתלות הכל בזו הפושה במחננו. אך פעילות לשינוי של מצב היא בדרך כלל נחלתם של בודדים, המסוגלים לקום ולסחוף אחרים ולהנהיג שינוי. כך גם המוסדות להחזרה בתשובה הוקמו על ידי בודדים. הסיבות שמניתי לעיל, הן לענ"ד הסיבות שמנעו מאותם הבודדים במחננו לקום ולהנהיג שינוי בתחום זה.

3. על 'הסברה דתית' אין כלל לדבר, במיוחד על רקע הקיטוב העמוק בין הימין (הדתית) והשמאל (החילוני) בנושאי המאבק המתנהל מול הערבים. (פה ושם יש אורות קטנים במדרשות ליהדות הפזורות ברחבי הארץ; אך הן בבחינת היוצא מן הכלל המעיד על הכלל). בכלל אין כל כך דיון ציבורי בנושאים ערכיים, אלא בנושאים אישיים טפלים.

4. התסכול הגדול ביותר הוא אולי בתחום המעורבות בחברה. כאן גם הפרדוקס הגדול ביותר. חובשי כיפות נמצאים כמעט בכל הצמתים החשובים בחיי החברה בארץ: בצבא (היתה תקופה בה ניתן היה לספור אלוף וששה תתי אלופים חובשי כיפות מחוץ לרבנות בשירות סדיר), בשב"כ, בכנסת, במערכת המשפטית, בכלכלה, ואפילו מעט בתקשורת. אך הרושם המתקבל הוא, שככל שמספר חובשי הכיפות גדל, כן השפעתם פחתה. במקום להשפיע, ההתערות בחברה גרמה לאיבוד הייחוד ולקבלת הנורמות המקובלות בה, ללא כל ניסיון לשנותן. כאן אולי המוקד לתסכול, וכאן אולי המוקד לתחושת הכישלון של הדרך כולה.⁵

ד. הסיבות לאי-הצלחה

מהן הסיבות לכישלון? במה טעינו? האם המצב בר תיקון? אתעכב על הנקודה האחרונה - הכישלון שבתפיסת המעורבות בחברה - ואנסה להציע את השערותי. נדמה לי, כי ברכה תהיה אם קוראים אחרים יעלו עמדתם, וכך יתלבנו הדברים.

לענ"ד שני גורמים מרכזיים הביאו למצב הנוכחי:

1. אמנם היה רצון לשנוי החברה מתוך התערות בה, אך לא נבנו הכלים לכך. העקרונות היפים לא פורטו לאלטרנטיבה מעשית בכל מקצוע ומקצוע. מה האסור ומה המותר בעריכת דין? במה שונה המהנדס הדתי מעמיתו? מהו ייחודו של הקצין דתי, איך עליו להשפיע על יחידתו? (בשונה מהנחיות ברורות למדי על איך 'להסתדר' עם קיום מצוות בשגרת הצבא, שעובדו היטב). במה שונה הרופא שומר המצוות? (ושוב אין כוונתי לדרך לשמירת שבת בבתי חולים, אלא לאופן התנהגות ולערכי יסוד), היש פסיכולוגיה יהודית? איך מנהלים מסחר על פי התורה במערכת כלכלית מודרנית?

ברור שלא ניתן מראש להכין ספרים ותדריכים לכל תחומי החיים. הדרך הטבעית להתפתחות של 'הלכות הנדסה', 'הלכות קצונה', 'הלכות עריכת דין' וכדומה היא על ידי דו-שיח מתמיד בין איש המעשה לבין יושב האוהל, הלא הוא מוסד ה"שו"ת" עתיק היומין, וזה לצערנו לא התפתח.

5. תחושה זאת היא אולי המזינה גם את הרצון לחינוך ציוני דתי ללא לימודי חול, כאילו שאין בחינוך זה סתירה פנימית מינייה וביה.

החינוך בגיל התיכון, ואף בישיבות ההסדר, לא הכשיר את המוחות לבעייתיות שבעולם העשייה, ולא את הלבבות לקשר עם עולם התורה בנושאים אלו לאחר עזיבת הישיבה. יתרה מזאת, רגשות האשם שלפעמים פותחו באלו שעזבו את הישיבה 'חנקו' מראש כל פוטנציאל לקשר מעין זה לאחר עזיבת הישיבה. לכן, כאשר צעירים שנכנסו לעולם המעשה, ספגו את הנורמות ואת הערכים של כל מקצוע ומקצוע אותו בחרו, כאשר במקרים רבים הם כלל לא מודעים לאסורים שבמקצועם, או לערכים הנוכריים שביסודם.

2. בעוד שבאופן עקרוני הוגדרו התכנים אותם הציונות הדתית רצתה להעניק לחברה הכללית היטב: "ארץ ישראל לעם ישראל על פי תורת ישראל", הרי לא הושמו גבולות ברורים לרמת המעורבות בחברה, ולא הוגדר מה הוא בגדר "ייהרג ואל יעבור" לשותפות זאת. אין כוונתי לשותפות ברובד החברתי, אלא ברובד הציבורי. לא התקוממנו כציבור כנגד גלויי העריות ואביזריה בחברה, לא כנגד שפיכות הדמים ואביזריה, ואף לא כנגד העבודה הזרה המודרנית ואביזריה. לא הודגש, כי למרות הרצון להתערות ולשיתוף פעולה הגורם להבלגה, הרי יש דברים שהם 'ייהרג ובל יעבור', ועליהם יש להיאבק, כי סופם הרס מוחלט של החברה. המלבי"ם (ויקרא טז, סי' מב) מדייק בפסוקים, כי שלושת עבירות אלה, גם אם נעשים החטאים על ידי יחידים, הם משרים "טומאה על הכנסיה כולה". ואכן, אלה הן האוכלות אותנו בכל פה - הפריצות משרה הדוניזם פרטי שחונק כל רצון לעשייה למען הכלל, האלימות משרה ירידה של ערך חיי אדם בכלל, והעבודה הזרה המודרנית של העדר ערכים מוחלטים כלשהם, משרה תרבות של כוחנות סקטוריאלית, שעמום וייאוש בכל מישורי החיים.

קיימות סיבות רבות נוספות לכשלון דרכה של הציונות הדתית בהשפעה על החברה; אך שתי אלו נראות לי היסודיות שבהן, והאחרות אינן אלא תולדה שלהן. ומכיון שכך, נדמה לי שאל לנו להתייאש. יש בקרבנו מספיק כוחות להתעשת ולהשיב מלחמה שעה. יש בקרבנו מספיק כוחות בכדי להקים את הקשר בין אנשי המעשה לבין אנשי התורה (והורחבו הדברים במאמר 'אומה זו כגפן משולה' בגליון ה' של 'צהר'), ויש בקרבנו מספיק כוחות למאבק ציבורי על אופיה של החברה; ואין הכוונה בהכרח להפגנות⁶. לציבור הדתי-לאומי יש כוח

6. כאשר חברת טלפונים סלולריים מכריזה על שירות להחלפת זוגות באמצעות האינטרנט, הייתי מצפה שכל מחזיקי הטלפונים הסלולריים שומרי המצוות של אותה חברה יחזירו את מכשיריהם. כאשר חברת הלבשה מציגה פרסומת על גבול הפורנוגרפיה הייתי מצפה לחרם דומה. כנגד זה, המאבק בתאונות הדרכים בדרך התורה מתחיל בחינוך על ערך החיים ובמאבק בלתי מתפשר באלימות שבטלוויזיה; מאבק שאליו ניתן לרתום גם צבור חילוני רחב.

כלכלי לא מבוטל, וגם מעמד מספיק חזק בחברה. יש רק להפיח בו את הרוח, ולרתום את כל הכוחות האלו למאבק פומבי על אופיה. לשם כך נכון להתארגן. במאבק ציבורי ודאי שיש יתרון בולט לארגון. אך לאור מצבנו העגום גם בתחום זה, נכון לעודד גם יוזמות אישיות ומקומיות. אם תהיינה יוזמות רבות, ודאי שגם הן תשפענה.⁷

סיכום

ודאי שברכה רבה יש בהקמתה של תנועת תשובה ציונית. ייתכן שהחשש מדחייה על ידי החברה החילונית עקב פעילות זו איבד היום ממשקלו. כל אחד ואחד שניתן להציל הינו עולם ומלואו. אך חשוב להבין, כי אין ביכולתה של תנועת תשובה לגרום למהפך בחברה בפרק זמן סביר (אינני בטוח כי תנועת התשובה החרדית מגייסת כיום יותר נפשות מאשר אובדות לחברה זו עקב חילון). הדרך היחידה להציל את חברתנו מאבדון הוא על ידי מאבק על אופיה הציבורי, ואת המאבק הזה רק החברה הציונית-דתית יכולה להוביל. חזק ונתחזק.

7. יש שאומרים, שאל לנו בעת כזאת לפצל כוחות. המאבק על יש"ע הינו רחוק מסיומו, וכל מאמצנו צריכים להיות מרוכזים בו; ודרך הבירור ביש"ע יבוא גם הבירור באשר לפנייה של החברה כולה. נראה לי, כי לא ניתן לנצח את המאבק ביש"ע ללא מאבק מקביל על ערכי היסוד של החברה. החברה ההדוניסטית, האלימה וחסרת ערכים מוחלטים שקמה בארץ לעולם לא תבין את משמעות המאבק על יש"ע ואת הצורך הקיומי בו לעם ישראל. במושגים של המהר"ל (נצח ישראל פרק ד) אם נטמאים כוחות הנפש של האומה הרי אין היא זכאית לתשתית שעליה היא אמורה לגדול. יהיו גם כאלה שיגידו, כי המצב מבית הוא מספיק עגום מכדי שנתעסק עם הרחוב. על זאת נאמר, כי המצב העגום מבית הוא תוצאה של חזירת הרחוב לתוכו, וללא שנוי פני הרחוב, ואף רתימת הנוער למאבק עליו, קשה יהיה להביא לשנוי מבית.